

Kuva Yliopistolainen.

Tuomo Mannermaa

*29.9.1937 †19.1.2015

Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan emeritusprofessori ja suomalaisen kristillisyyden voimakas vaikuttaja Tuomo Mannermaa kuoli pitkään sairastettuaan Espoossa 19. tammikuuta 2015. Mannermaa syntyi Oulussa 29. syyskuuta 1937 ja tuli ylioppilaaksi vuonna 1957 Oulun lyseosta. Hän valmistui teologian kandidaatiksi Helsingissä vuonna 1964 ja jäi pysyvästi Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan palvelukseen, ensin assistenttina ja apulaisprofessorina sekä 1980–2000 ekumeniikan professorina. Kööpenhaminan yliopiston kunniatohtorin arvon hän sai vuonna 2000. Suomalaisen Tiedeakatemian jäseneksi professori Mannermaa valittiin vuonna 1986.

Mannermaa oli yliopistouransa ohella poikkeuksellisen aktiivinen vaikuttaja Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa sekä maailmanlaajassa teologisessa ja ekumenisessä yhteisössä. Hän osallistui monin tavoin keskusteluun raamatuntutkinnasta ja kirkollisista uudistuksista. Mannermaa edisti ekumeniaa ortodoksiseen, roomalaiskatoliseen ja anglikaaniseen kristikuntaan päin, mutta oli varauksellinen keskieurooppalaisen protestantismin suhteen.

Tuomo Mannermaan vaikuttamistyö perustui julkaisujen ohella aivan erityisesti kykyyn luoda pitkäaikaisia ja aatteelliselta vaikutukseltaan syvällisiä opettaja-oppilas-suhteita. Suomalaisen teologian kansainvälistymistä Mannermaa edisti yhteistyössään Mainzin Euroopan historian instituutin sekä amerikkalaisen Center for Catholic and Evangelical Theology:n kanssa. Monista Mannermaan oppilaista tuli merkittäviä vaikuttajia yliopistossa, kirkossa ja koko suomalaisessa yhteiskunnassa.

Kansainvälisesti Tuomo Mannermaa tunnetaan niin kutsutun uuden suomalaisen Luther-tutkimuksen alullepanijana ja sen keskeisten ajatusten muotoilijana. Hän omistautui koko professorikautensa ajan aivan erityisesti Luther-tutkimukselle ja saavutti sen piirissä poikkeuksellisen merkittävän, mutta samalla myös kiistanalaisen, aseman.

Tuomo Mannermaa aloitti akateemisen uransa kahdella kirjalla roomalaiskatolisen teologian uudistajasta Karl Rahnerista. Sen jälkeen hän kirjoitti dogmihistorian oppikirjan sekä Euroopan protestanttiseen Leuenbergin kirkkoyhteisöön kriittisesti suhtautuvan teoksen *Preussista Leuenbergiin*.

Lutherin teologiaan Mannermaa alkoi suuntautua suomalais-venäläisissä ekumeenisissa neuvotteluissa 1970-luvun varrella. Vielä maaliskuussa 1976 hän kiisti olevansa Luther-tutkija. Venäläisneuvottelujen esitelmät johtivat 1979 julkaistuun Luther-tutkielmaan *In ipsa fide Christus adest*. Sen ajatuksia laajensi toinen Luther-teos, *Kaksi rakkautta* (1983).

Vaikka Mannermaa oli julkaissut kaikki edellä mainitut kirjansa suomeksi, hän oli jo nuorena varsin kansainvälisesti suuntautunut. Rahner-tutkimukset johtivat roomalaiskatolisten teologien työyhteyteen, ensin rahnerilaisen Karl Lehmannin ja vuodesta 1977 alkaen Luther-tutkija Peter Mannsin kanssa. Saksalaisten Leuenberg-kriitikoiden tutkijayhteisö Luther-Akademie Ratzeburg tarjosi Mannermaalle tilaisuuden tutustua reformaation tutkimukseen. Venäläisneuvottelujen lisäksi Mannermaa oli osallistunut ekumeenisiiin kokouksiin 1960-luvulta lähtien.

Professorikaudellaan 1980–2000 Mannermaa keskittyi lähes yksinomaan Lutherin teologiaan, mitä voidaan pitää hänen varhaisemman tuotantonsa monialaisuuden verrattuna yllättävänä käänteenä. Tutkijanuralla lienee tavallisempaa se, että nuoruudessa keskitytään yhteen alueeseen, josta käsin sitten professorikaudella laajennetaan osaamista. Mannermaa kuitenkin valjasti monialaisen osaamisensa yhden tutkimuskohteen selvitystyöhön.

Suomen Akatemia myönsi Mannermaan Luther-hankkeille yhtämittaista rahoitusta vuodesta 1984 aina vuoteen 1997 saakka. Tämän pitkäaikaisen tuen myötä Luther-tutkimus nousi Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan painoalaksi ja Mannermaa sen keulakuvaksi. Projektijohtamisensa kautta Mannermaa teki suomalaisesta systemaattisesta teologiasta kansainvälisesti tunnetun tieteenalan.

Tuomo Mannermaan mukaan Luther-tutkimusta vallitsevan saksalaisen protestantismin käsitys sopeutti Lutherin liiaksi nykyajan ihanteita vastaavaksi ja erotti näin reformaattorin tarpeettoman kauaksi katolisesta kirkosta ja yleensä länsimaisen kristinuskon suuresta, perinnäisestä linjasta. Korostaessaan Kristuksen läsnäoloa uskossa sekä eräänlaista jumalallistamisoppia Mannermaa halusi kiinnittää huomiota siihen, että Lutherin mukaan uskossa ei ole kyse vain tiedollisesta taikka moraalista muutoksesta, vaan usko muuttaa voimakkaasti itse olemistodellisuuttamme.

Vaikka tällaista ajatusta voidaan kuvata pyhän läsnäolona taikka sakramentaalisuutena, Mannermaan Luther ei ole "korkeakirkollinen" esimerkiksi sanan virkateologiassa merkityksessä. "Olemisen" korostaminen ei myöskään tähtää ontologian ajatuksen filosofisesti täsmälliseen esittämiseen eikä ylipäätään teologian tekemiseen uskonfilosofian näkökulmasta. Filosofia on tärkeää teologiassa, mutta teologian ja uskonnon todellisuus pysyy voimakkaasti omanlaisenaan. Vaikka Mannermaan taustan usein nähdään nousevan venäläisneuvotteluista, ei idän kirkon teologia nouse hänen ajattelussaan voimakkaasti esiin.

Mannermaan visiota voinee suhteuttaa eräisiin muihin samanaikaisiin kehityskulkuihin. Amerikkalaisessa luterilaisuudessa George Lindbeckin 1980-luvulla luoma "postliberalismi" suhtautuu Mannermaan tavoin varauksellisesti modernin protestantismin kokemus- ja moraalipainotuksiin ja koettaa luoda niille vaihtoehdon, joka kelpaisi myös katoliselle kirkolle. Jossain mielessä Mannermaa on suomalaisen postliberalismin keskushahmo samaan tapaan kuin Lindbeck USA:ssa. Läheinen yhteistyö amerikkalaisen postliberalismin keskushahmojen Robert Jenonin ja Carl Braatenin kanssa teki Mannermaasta tunnetun Amerikassa.

Suomalaisen teologian kentässä Mannermaan ajattelua voi verrata hänen opettajaansa Seppo A. Teinoseen. Mannermaa ottaa uudelleen käyttöön Teinosen aiemmin esittämät intressit, kuten perinteisen dogman ja myönteisen suhteen katoliseen sekä ortodoksiseen kirkkoon. Mutta kun Teinonen tämän intressin voimasta hylkää protestantismien reformaattoreita myöten ja kääntyy korkeakirkolliseen mystiikkaan, Mannermaa puolestaan käyttää Lutheria tukemaan perinteisen dogman, sakramentaalisesti virittyneen teologian sekä katolisen ekumenian intressejä. Tässä mielessä Mannermaan visio Lutherista on maltillinen, luterilaisuuteen ”kotoutettu” ja korkeakirkollisista ylilyönneistä riisuttu versio Teinosen intresseistä.

Tärkeä piirre Mannermaan projekteissa oli hänen kykynsä rekrytoida aikaansaavia jatko-opiskelijoita ja saada heidät toimimaan yhteisen päämäärän puolesta. Projektin visiot eivät kulkeneet vain professorilta opiskelijoille, vaan joka suuntaan projektin mukanaolijoiden kesken. Ohjaajalta tuli teeman alustava aihio, mutta opiskelijan työstettyä sen pidemmälle teema saattoi uudessa asussa palata Mannermaan omiin ohjelmallisiin kirjoituksiin, opiskelijan panos nimeltä mainiten. Yhteistyön suuri merkitys näkyy kaikkialla Mannermaan Lut-

her-projektien julkaisuissa ja antaa hankkeille – varsinkin kansainvälisen lukijakunnan silmissä – koulukuntamaisen luonteen.

Vaikka Mannermaa eläkevuosinaan vetäytyi varsinaisesta tutkimustyöstä, keskustelu hänen luomastaan suomalaisesta koulukunnasta jatkui kansainvälisessä teologiassa vilkkaana. Helsingissä 2012 pidetyssä Luther-tutkimuksen maailmankongressissa Mannermaan ajattelulle omistettiin paneelikeskustelu, joka osoitti monien hänen tulostensa vakiintuneen osaksi tutkimuksen valtavirtaa.

Mannermaa oli viimeisiä sellaisia kokonaisvaltaisia yliopistoteologejamme, joka katsoi tulostensa olevan sovellettavissa koko kirkon ja uskonnollisen ajattelun kenttään. Hänen vaikutuksensa näkyy voimakkaana Suomen ev.lut. kirkon naispappeuseratkaisuissa sekä ekumeenisissa linjauksissa. Hänen teoksensa *Pieni kirja Jumalasta* valittiin vuoden kristilliseksi kirjaksi 1995. Tämän kirjan myötä Mannermaa vaikutti voimakkaasti myös kirkolliseen sielunhoitoon ja ihmisten kohtaamisen teologiaan. Kirjoituksiakin enemmän Mannermaa lieinee silti vaikuttanut kyvyllään kohdata ihmisiä lempeästi ja samalla syvällisesti, totuuskysymysten äärellä niin toisia ihmisiä kuin itse totuuden mysteerin ehtoja kunnioittaen.

Risto Saarinen

Tuomo Mannermaa In memoriam

Tuomo Mannermaa, professor emeritus in the Faculty of Theology, University of Helsinki, and an influential figure in the Christian community in Finland, died in Espoo on 19th January 2015 after a long illness.

He was born in Oulu on 29th September 1937 and matriculated from Oulu Lyceum in 1957. Having gained his first degree in theology in Helsinki in 1964, he remained in the faculty for the whole of his working

life, initially as an assistant and associate professor and then as full professor of ecumenics in 1980-2000. He received an honorary doctorate from the University of Copenhagen in 2000. He was elected to membership of the Finnish Academy of Science and Letters in 1986.

Alongside his university career Mannermaa exercised an exceptionally great influence within the Evangelical Lutheran Church of Finland, in theological circles world-wide and in the ecumenical movement. He participated in many discussions on biblical exegesis and ecclesiastical reforms and did much to promote ecumenical relations with the Orthodox, Roman Catholic and Anglican churches, although he had his reservations as regards Central European Protestantism.

Tuomo Mannermaa exercised his influence not only through his published works but also, and most especially, through the long-lasting and deeply committed teacher-pupil relations that he was able to establish. He did much to promote international attitudes within Finnish theology through his collaboration with the Leibniz Institute for European History in Mainz and the American Center for Catholic and Evangelical Theology. Many of his pupils also became influential figures in the university world, the church and Finnish society as a whole.

Internationally he is known best as the initiator of the new wave of Luther research in Finland and the person who formulated its central ideas. Throughout his term of office as professor he made a point of devoting time to his Luther studies, in the context of which he attained an exceptionally significant, albeit controversial position.

Mannermaa began his academic career with two books on the reformer of Roman Catholic theology Karl Rahner, after which

he wrote a textbook on the history of dogmatic theology and a critical treatise on the Protestant ecumenical agreement known as the Leuenberg Church Fellowship entitled *Preussista Leuenbergiin* ("From Prussia to Leuenberg"). He then began to turn his attention to Luther's theology in connection with the Finnish-Russian ecumenical conversations in the 1970s. Although he still denied being a Luther scholar in 1976, he published a study of Luther *In ipsa fide Christus adest* (Christ Present in Faith, English 2005) in 1979 that was based on papers he had presented in the conversations with the Russians and elaborated further on this theme in his *Kaksi rakkautta* (Two Kinds of Love, English 2010).

Although he first published his studies in Finnish, he had himself been very much internationally oriented in his youth. His research into Rahner had led him to develop contacts with Roman Catholic theologians, first Karl Lehmann, himself a Rahnerian, and then from 1977 onwards the Luther scholar Peter Manns. Around this time, too, the community of Leuenberg critics known as the Luther-Akademie Ratzeburg offered Mannermaa an opportunity to acquaint himself with research into the Reformation. In addition, he had taken part in other ecumenical consultations from the 1960s onwards alongside the conversations with the Russians.

During his occupation of the professorship in 1980-2000 Mannermaa concentrated his research efforts almost entirely on Luther's theology, which in view of the diversity of interests represented by his early publications is somewhat surprising. It is common for researchers to concentrate on one field in their youth and to widen the scope of their specialization after having gained a professorship. Mannermaa nevertheless chose to harness his broad range of

knowledge in the service of one principal object of investigation.

One contributory factor in this was the continuous funding awarded by the Academy of Finland for his Luther projects from 1984 onwards right up to 1997, as this long-term support meant that research centred on Luther emerged as one of the fields of expertise in the Faculty of Theology at the University of Helsinki, with Mannermaa prominent as its figurehead. It was through his leadership of the project that Finnish systematic theology became an internationally recognised branch of research.

In Tuomo Mannermaa's opinion the concept of German Protestantism that prevailed in Luther research brought the Reformer in line with modern ideals to an excessive extent and shifted Luther unnecessarily far away from the Catholic Church and from the mainstream tradition of western Christianity. By emphasizing the presence of Christ in our faith and recognising a certain doctrine of deification (*theopoiesis*), he was drawing attention to Luther's notion that faith entails not just a cognitive or moral change of heart but also a major change in the reality of our being.

Although Mannermaa was often looked on as having a background that had arisen out of the discussions with the Russians, it must be said that the theology of the Eastern Church did not occupy a prominent place in his thinking. The framework for his vision should rather be sought in certain contemporary trends. The "postliberalism" created by George Lindbeck within American Lutheranism, for example, was inclined to take a similarly cautious view of the experiential and moral emphases inherent in modern Protestantism and represented an attempt to develop an alternative that would satisfy the Catholic Church as well. To some extent Mannermaa acted as the

central figure in Finnish postliberalism in the same way as Lindbeck did in the USA, and his close collaboration with other major advocates of American postliberalism, notably Robert Jenson and Carl Braaten, made his name known in America as well.

Within the field of Finnish theology Mannermaa's way of thinking can be likened to that of his teacher, **Seppo A. Teinonen**. He took up some of the themes that had earlier been brought forward by Teinonen, such as traditional Christian dogma and a congenial approach towards the Catholic and Orthodox churches, but where for Teinonen this was a source of strength that led him to reject Protestantism and the leaders of the Reformation and turn towards high-church mysticism, Mannermaa gathered support from Luther for his interests in traditional dogma, a sacramental approach to theology and Catholic ecumenism. In this sense, Mannermaa's view of Luther was firmly rooted in Lutheranism, representing a moderated version of Teinonen's interests that was divested of its high-church excesses.

One outstanding feature of Mannermaa's projects was his ability to recruit postgraduate scholars who were able to produce results and persuade them to work together towards a common goal. The visions lying behind the projects were not simply dictated to the students by the professor but were bounced back and forth between all those taking part. As project leader he would supply a preliminary proposal and the student would then work on it and shape it further until it could be returned to Mannermaa in a new guise and would be included, with due acknowledgements, in one of his programmatic publications. The overwhelming importance of collaboration is to be seen everywhere in the reports from his Luther projects, so that - especially for

an international readership - they resemble the work of a distinct school of theological thought.

Although Mannermaa gave up actual research work when he retired, active discussions concerning the Finnish school of theology that he had engendered continued in international theological circles, and when an International Congress for Luther Research was held in Helsinki in 2012 a whole panel discussion was devoted to Mannermaa's ideas, a tribute to the established position that they occupied in the mainstream of this discipline.

Tuomo Mannermaa was one of the last of our broad-based university theologians who regarded their results as applicable to

the whole Church and the whole field of religious thought. His influence is clearly to be seen in the decisions made by the Evangelical Lutheran Church of Finland with regard to the ordination of women and in the church's ecumenical policy. At the same time his *Pieni kirja Jumalasta* (A Little Book about God, 1995) had a profound influence on the church's pastoral work and on the theology of personal encounter. Even more than by his books, however, his influence spread through his ability to converse with people gently but profoundly, leading them to confront questions of the ultimate truth in a manner that showed respect for both the people concerned and the perennial nature of that truth.

Obituary by Risto Saarinen